

Kvistofta kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2015-12-04

jais
arkitekter

—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Kvistofta kyrka

Kvistofta församling, Helsingborgs kontrakt, Lunds stift
Kvistofta socken, Kvistofta 12:8, Helsingborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Kvistofta ligger sydöst om Helsingborg, cirka tolv kilometer från stadskärnan. Samhället ligger i ett öppet jordbrukslandskap söder om den trädbevuxna Rååns dalgång.

Ortnamn med efterledet -tofta som i Kvistofta brukar dateras till 800-1000 e Kr. Skriftligt belägg för ortsnamnet finns från 1351.

Flera stenkyrkor byggdes i området på 1100-1200-talet, byggherrar var förmodligen den jordägande aristokratin. Socknarna bildas under denna tid.

1300-talet karaktäriseras av missväxt, pest och ödeläggelse, allt kyrkobyggande stod still. På 1400-talet var det ekonomiskt uppsving och många kyrkor valvslogs och dekormålades. 1600-talet präglades av krig och oro med liten befolkningsökning, medan befolkningen ökade under 1700-tal och Kvistofta kyrka behövde byggas ut.

På karta från 1761 består kyrkbyn av cirka 15 gårdar. Vid enskiftet 1806 flyttades flera gårdar ut i landskapet från kyrkbyn, tre gårdar och prästgården blev kvar i byn. En ny prästgård uppfördes 1848 efter ritningar av CG Brunius. Under sent 1800-tal byggdes gatehus längs vägen till människor som inte ägde jord.

Järnvägen mellan Billeberga och Helsingborg byggdes 1865 och passerar Kvistofta men stationen placerades i Vallåkra som utvecklades till stationssamhälle medan Kvistofta förblev ett mindre samhälle.

I dagens Kvistofta är kyrkan omgiven av f.d. prästgården mot öster, f.d.

klockarebostället, det nybyggda församlingshemmet (1993) och

kyrkogårdsförvaltningens hus (2009) mot väster. Längs vägen söder om kyrkan ligger äldre gatehus och mindre jordbruksfastigheter.

Mot norr ligger beteshagar som sluttar ner mot Rååns dalgång där också järnvägen går. Det övriga omgivande landskapet är åkermark.

F.d. prästgården öster om kyrkan.

Utsikt från kyrkogården mot Rååns dalgång

Kyrkobyggnaden

Kvistofta kyrka byggdes troligen under 1100-talet och bestod då av långhus, kor och förmodligen halvrund absid. Ingångsportaler har funnits i norr och söder vilket nu är markerat i putsen i långhuset. Fönstren var antagligen, likt i många romanska kyrkor, små, högsittande och rundbågiga, taket ett platt trätak. Tornet är sekundärt, byggt efter långhuset, men uppgifterna varierar huruvida det är byggt på 1200-talet eller 1400-talet. Tornet byggdes först lågt och byggdes senare på till högre höjd. Likt många kyrkor valvslogs kyrkan under senare delen av 1400-talet och försågs med kalkmålningar som daterats till slutet av 1400-talet och tillskrivs Lilla Harriegruppen. Vapenhus på norr- och södersidan byggdes under senmedeltiden.

1779 revs vapenhusen, valven och absiden. Kyrkan byggdes till med korsarmar i norr och söder, rakt avslutat kor, tornet byggdes på och en ny huvudingång togs upp i väster. Samtidigt byggdes valven om i långhuset till dagens ribblösa kryssvalv.

Kyrkan har ett flertal gånger under årens lopp kalkats, reparerats, renoverats och byggts om invändigt. Tornet har byggts om och förstärkts flera gånger vilket bl.a. dess osedvanligt många ankarjärn är tecken på. 1899 sätts nya järnfönster in.

1923 gjordes en större inre renovering efter handlingar av arkitekt Göran Pauli som innebar bl.a. ombyggnad av altare, skrank, predikstol, bänkar och läktarbarriär. Nya bänkskärmar monterades och bruna fibermattor lades i gångarna. Korets valv och fönsternischer dekormålades. 1936 byggdes ett pannrum under norra korsarmen.

1940 togs fragment av kalkmålningar fram i långhuset av konservator Oswald.

Korfönstren försågs med glasmålningar av Ralph Bergholtz 1949.

1955 renoverades kyrkan efter handlingar av Nils Blanck och Aina Berggren som innebar bl.a. nya ytterdörrar med nytt överljus, innerfönster sattes in, valvet i långhusets västvägg muras igen.

1986 renoverades kyrkan efter handlingar av arkitekt Erik Wikerstål som innebar bl.a. ny orgel, orgelläktaren togs bort, kalkmålningar togs fram i tornet, vindfång från 1950-tal togs bort, portalen mellan torn och långhus försågs med en glasvägg,

ommålning av samtliga snickerier, golvvärme och bänkvärme installerades, fönstren omblyades.

2003 konserverades kalkmålningarna återigen.

Exteriör

Kyrkan består av ett kvadratisk torn i väster, bredare långhus, smalare rakt avslutat kor i öster och korsarmar i norr och söder. Fasaderna är spritputsade med slätputsade omfattningar runt fönster och dörrar vars öppningar är stickbågiga. Taken är belagda med brunt taktegel och tornet är försett med trappstegsgavlar.

Kyrkans grundläggning är förmodligen en kallmur av natursten. De medeltida murarna i tornet, långhus och kor är av sandstenskvadrar. Det förekommer även ”opus spicatum”, stenflis som är lagd i fiskbensmönster, i vissa delar. Detta är en anledning till kyrkans tidiga datering. Tornets övre delar är av tegel. Korsarmarna från 1700-talet i norr och söder är byggda av gråsten med inslag av återanvänt material från rivna delar av kyrkan och runt öppningar förekommer tegel.

De äldre delarna saknar sockel, 1700-tals delarna har en svagt utskjutande sockel som är avfärgad vit lik övrig mur. Murarna avslutas med takgesimser, dels av utkragande skift, dels av profilerade lister.

Tornet har ljudöppningar i alla väderstreck, utformade som en nisch med två spetsbågiga öppningar samt en rund öppning ovanför. Tornets gavelrösten är försedd med vertikala slätputsade nischer. Tornets trappstegsgavlar har tinnar täckta med tegel. Tornmurarna har över trettio svarta ankarjärn på fasaden.

Fasad mot nordöst.

Fasad mot söder.

Fönstren sitter i spetsbågiga nischer omgivna av ett slätputsat, profilerat listverk. Gjutjärnfönstren med kvadratisk indelning och överst ett fyrpass är indelat med blyspröjs.

Kyrkan har fyra ingångar, en i varje väderstreck. Tre av dem sitter i nischer med tre språng, medan ingången i södra korsarmen omges av dubbla kolonner på en hög bas. Samtliga dörrar från 1955 är klädda med stående lackad ekpanel och sitter i

spetsbågiga nischer. Ovan dörrarna finns ett fönster.
Dörren till torntrappan täcks av en enkel tjärad bräddörr.
Samtliga tak är sadeltak, korsarmarnas gavlar är valmade sadeltak. Alla tak är täckta med mörkbruna tegelpannor. Hängrännor är av koppar medan stuprören är utbytta till brun plåt.

Sydporten.

Fönster.

Tornet från nordväst.

Interiör

Från västporten når man vapenhuset i tornet. Golvet är belagt med rött tegel lagt på flatan, väggarna är putsade och kalkade. Taket är välvt med ett kryssvalv med rektangulära ribbor vilande på tresprångiga pilastrar på norrsidan och direkt på muren på södersidan. Ribborna är kalkmålade med mönster i rött. Växtmotiv är målat i rundbågen in till långhuset. På södra väggen är kalkmålade ett vanligt motiv från senmedeltiden, "Livets lyckohjul", en bild av livets förgänglighet och fåfängliga strävan efter makt. På hjulets vänstra sida syns den unge mannen klättra uppåt, på toppen den regerande mannen och till höger fragment av den gamle mannen på väg ner och underst ligger han död och klamrar sig fast vid livshjulet.

Från en yttre ingång på tornets södersida leder en murad, gammal, möjligen ursprunglig, smal tegeltrappa upp till tornets övre våningar. Plan två och tre har brädgolv och tunt putsade väggar. Murarna består av sandsten upp till ljudöppningarna och därovanför tegel. På plan tre står den kraftiga klockstolen med klockor från 1400- och 1700-tal. Fasta trästegar leder upp till torn toppen.

Kyrkorum

Kyrkorummet består av ett långhus med smalare kor och två korsarmar. Bakom ett altarskrank i koret finns sakristian. I norra korsarmen står orgeln på golvet och bakom den finns förråd.

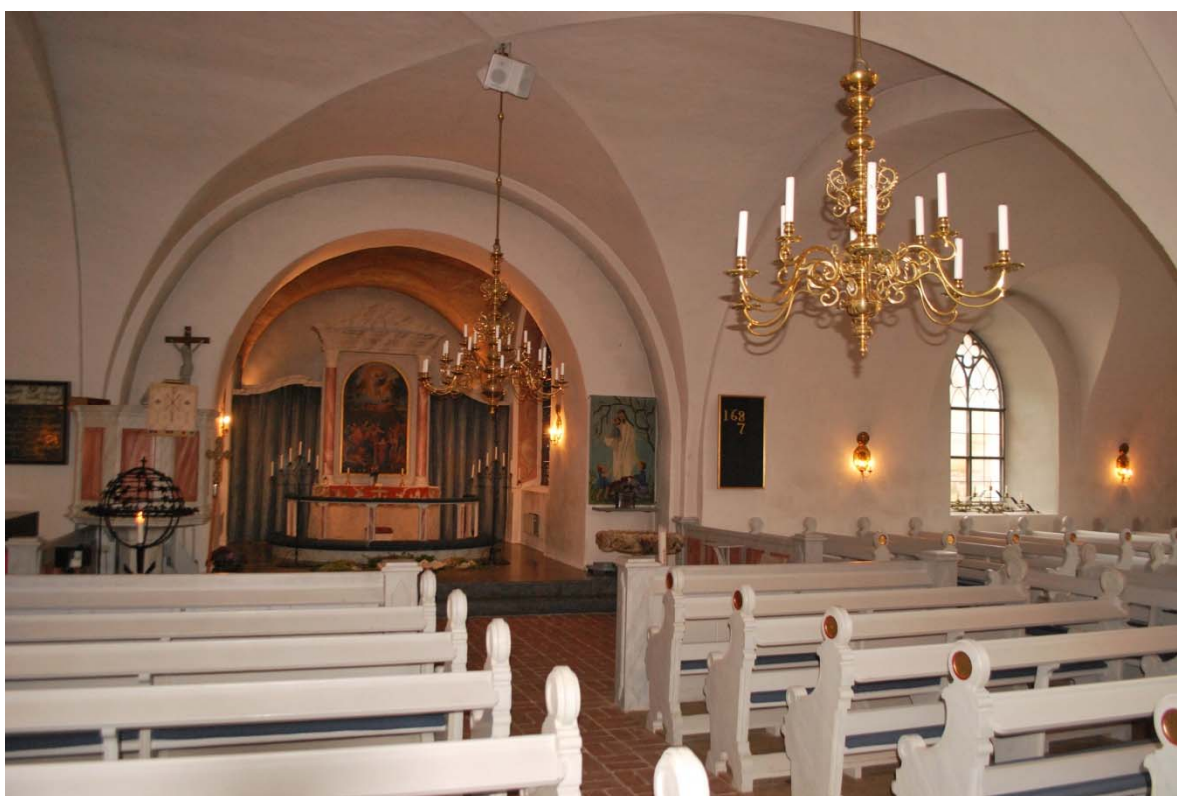
Genom en glasdörr med träkarm i ett blyinfattat glasparti i rundbågen mellan vapenhus och långhus kommer man in i kyrkorummet.

Öppna bänkar står på ömse sidor om mittgången i långhus och korsarmar. Dopfunten står på sydöstra sidan och predikstolen på nordöstra sidan av långhuset. Golvet i långhus och korsarmar är genomgående belagt med rött tegel lagt på flatan, i bänkkvarteren ligger brädgolv. Väggar och tak är putsade och kalkade. På långhusets västvägg finns svaga fragment av kalkmålningar föreställande scener ur Jesu lidande liv. Romanska nord- och sydportalerna är markerad i putsen.

Långhuset täcks av två kryssvalv från 1779 utan ribbor. Valven vilar på enkla pelare. Fönstren är försedda med innanfönster i metallbåge. I fönsternischen sitter smala elvärmelister. I taket hänger oelektrifierade mässingskronor och på väggarna elektrifierade mässingslampetter.

Korsarmarna

I norra korsarmen står orgeln på golvet. En trävägg på ömse sidor om orgeln avskiljer norra delen som är inredd till förråd. Väggen är grå marmoringsmålad och dörrarna är dolda i väggen, de är försedda med gammaldags kammarlås. Orgel och vägg är från 1986. Korsarmen är inredd med bänkar, lösa stolar och piano. Södra korsarmen är inredd med öppna bänkar lika långhuset. Korsarmarna täcks av tunnvalv med djupa nischer för fönstren.

Långhuset mot koret och södra sidoskeppet.

Långhuset mot väster.

Koret.

Kor och sakristia

Koret är upphöjt två steg och belagt med slipade kalkstensplattor. Innanför altarringen är golvet täckt av en broderad matta. Taket täcks av ett ribblöst kryssvalv. Valvet och fönsternischer har målningar från 1920-talet. I taket avbildas evangelisternas attribut. Fönstren i koret har blyinfattade glasmålningar från 1949 av konstnär Ralph Bergholtz med bilder från Jesu liv.

Sakristian är avskild med ett skrank av trä med draperimålning. Två dolda dörrar i skranket leder till sakristian där golvet är täckt med parkettgolv.

Vapenhuset i tornet mot entré till långhuset.

Målning, "Livets hjul" i vapenhuset.

Mot norra korsarmen med orgel.

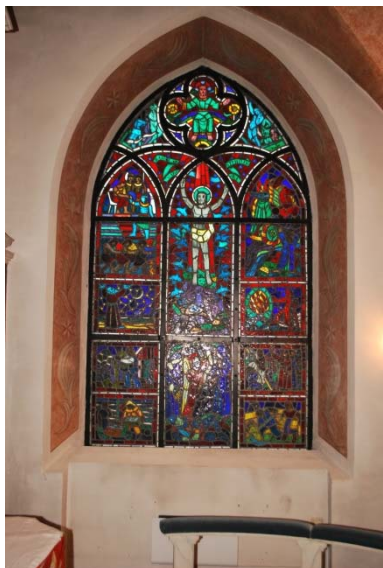
Målningsfragment på västväggen i långhuset.

Inredning och inventarier

Altare av marmoreringmålat trä av okänd ålder.

Altartavla från 1870, oljemålning på trä målad av okänd konstnär. Kopia av Rafaels ”Kristi förklaring” Målningen sitter i en rundbågig ram omgiven av två engagerade kolonner vid sidorna och en trekantsgavel ovanför, marmorerat i grått och rött. Altaruppsatsen omges av en altarpåls med blå draperimålning från 1986, utförd av Günter Carstensen.

Altarringen, förmodligen från 1923 av Göran Pauli, har halvcirkelformad plan och består av marmorerade ståndare som är glest placerade mellan tygklädd överliggare och knäfall.

Glasmålning i koret av R. Bergholtz.

Dopfunten av alabaster.

Predikstol.

Dopfunten av alabaster från 1860 är tillverkad i Italien. Cuppan är rikt dekorerad med druvor och blad. Den tillverkades som trädgårdsurna till ryska tsaren men pga. skeppsbrott flöt den i land i Rydebäck. Urnan hamnade hos Rydebäck gårds ägare som skänkte den till Kvistofta kyrka.

Predikstolen är av målat trä från 1865 och består av en sexkantig korg på åttkantig pelare. Korgen är gråmarmorerad med rödmarmorerade profilerade speglar.

Bänkinredningen, från 1899 från Tranås Snickerifabrik, är öppen mot mittgången men med skärmar på första bänkraderna. Skärmarna tillkom 1923. Bänkarna målades om 1986. Gavarna är snirkligt figursågade och avslutas i ovankant med en cirkel. Ryggstöden är öppna och består av två brädor. Bänkarna är målade i grått med accenter i rött och guld. Gavarna är marmorerade. (Samma typ av bänk finns i

Härslövs och Glumslövs kyrkor.)

Orgeln tillverkades 1985 av Mårtenssons Orgelfabrik i Lund. (Orgeln är kyrkans tredje, tidigare orglar och orgelläktare sattes in 1832 och 1944.) Arkitekt Erik Wikerstål ritade fasaden till nya orgeln som är indelad i tre fält med synliga pipor. Mittpartiet har sadeltak med två flankerande högre rektangulära sidopartier. Ett abstrakt förgyllt trä raster sitter i delar av partierna. Fasaden är gråmålad med accenter i guld och rött. Orgeln med 1200 pipor och 18 stämmor med inbyggt spelbord står på golvet.

Klockorna är av malm. *Storklockan* är omgjuten 1731 av Andreas Wetterholtz i Malmö. Klockan har inskriptioner och ornering. *Lillklockan* är förmodligen från 1400-talet, klockgjutaren är okänd.

Kyrkogården

Den äldsta kyrkogården var ett mindre område runt kyrkan. Senare har kyrkogården utökats åt norr och söder till ett långsmalt område. Norra delen kallas för nya kyrkogården och utvidgades förmodligen omkring 1930-talet. 2008 utökades kyrkogården öster om nya kyrkogården och den benämns östra kyrkogården. Denna utvidgning skedde på före detta prästgårdstomten.

Kyrkogården omges av murar, gråstensmurar och vitputsade murar avtäckta med röda tegelpannor. Gångarna är dels av singel, dels av nylagda bystensplattor i rött och grått. På södra sidan finns flera högresta stenar från omkring sekelskiftet 1800/1900 i form av bl.a. obelisker och avbrutna kolonner. Kyrkogården är öppen utan träd. Gravplatserna är enligt sent 1800-tals ideal omgärdade av buxbom och täckta av singel. Lantbrukare är den vanligaste titeln på stenarna.

Nya kyrkogården har gravar placerade längs vintergröna rygghäckar.

Östra kyrkogården har en askgravlund längs en slingrande vattenränna kantad med perenner och stenblock med namntavlor. I omgivande gräsmatta finns bågar av plantering med plats för framtida askgravplatser. Minneslundan innehåller bl a ett vattenspel och är omgiven av vintergröna häckar och avenbokshäckar.

”Stålfarfar” Gustaf Håkansson med familj vilar på Kvistofta kyrkogård.

Byggnader på kyrkotomten

Ett bårhus, förmodligen från 1950-tal, och ett förråd/wc står i kyrkogårdens sydvästra hörn. Båda husen har vitputsade fasader och tak med röda tegelpannor.

Kyrkogården söder om kyrkan och f.d. prästgården.

Askgravlunden längs slingrande vattenränna.

Kulturhistorisk karaktärisering för Kvistofta kyrkoanläggning

Kvistofta kyrkas värde består i dess läge och sammanhang med kyrkbyn, dess kyrkogård med flera äldre stenar, dess långa historia med ett medeltida torn med kalkmålningar och ett sammanhållet kyrkorum med inredning från 1800- och 1900-tal.

Byn ligger i ett åkerlandskap söder om Rååns dalgång. Kyrkan ingår i ett sammanhang med den välbevarade f.d. prästgården ritad av Brunius, klockarebostället, nybyggda församlingshem och personalhus. Byns utsträckning med gatehus och gårdar motsvarar ungefär den gamla bytomten från 1761 och Kvistofta har fortfarande karaktären av en sammanhållen by med högt byggnadshistoriskt värde.

Gamla kyrkogården, omgärdad av stenvmurar, är välbevarad enligt sent 1800-tals ideal med buxbomsinramning och singel på gravarna med flera höga gravstenar från tiden omkring sekelskiftet 1800/1900-tal. Byasten på gångar är dock ett främmande inslag men ökar tillgängligheten. Den nya asklunden är vackert utformad längs en slingrande vattenränna kantad av sten och växter.

Kyrkans exteriör karaktäriseras dels av medeltiden men främst av sent 1700-tal. Dock är takbeläggning och dörrar från 1900-tal.

Kyrkan uppfördes under 1100-talet med långhus, kor och förmodligen absid, ett västtorn byggdes till senare under medeltiden. 1779 byggdes två korsarmar och ett rakavslutat kor. Nya valv slogs invändigt. Att möta befolkningstillväxten med en eller två tillbyggda korsarmar skedde i ett 90-tal kyrkor i Skåne mellan 1760-1860, flertalet efter 1830. Kyrkorna i Kvistofta liksom i Kågeröd var tidiga med korsarmar.

Kyrkan har vitputsade fasader, trappstegsgavlar på tornet, tegeltak och gotiskinspirerade spetsbågiga dörr- och fönsteröppningar. Korsarmarna är påtagligt dominerande i proportion till den äldre kyrkan.

Interiören präglas av flera olika tidsskikt, medeltid i tornet, 1700-tals valv i långhus/korsarmar och inredning från 1800-1900-tal.

Tornet med sin ålderdomliga karaktär med kraftiga väggar och valv med kalkmålade valvribbor och väggen med den berättande ”Livets hjul”-målning från 1400-talet har stort upplevelse- och byggnadshistoriskt värde. Tornets murverk av kvaderhuggen sandsten från Helsingborg är byggnadsarkeologiskt värdefullt liksom långhusets murar. Syd och nordportalernas markering i putsen har ett pedagogiskt värde. Det ljusa vackra kyrkorummet karaktäriseras av de vita väggarna och ribblösa valv, rött tegelgolv och marmorerad inredning som är sammanhållen och genomgående. Fokus riktas mot koret och altaret.

I kyrkan finns flera nytillskott från 1986 som alla är mycket omsorgsfullt utformade. Målningsarbetet i kyrkan med draperimålning, marmorering, imitationsmålning på dörrarna är nygjort men refererar till äldre traditioner. Ett blyinfattat glasparti mellan torn och långhus är modernt och har gjort tornbågens kalkmålningar mer synliga. Orgelläktarens borttagande var ifrågasatt av RAÄ men resultatet med orgeln stående på golvet i korsarmen har blivit lyckat.

Korets valvmålning från 1923 har behaglig färg och är en representant för sin tid men inte så hög konstnärlig kvalitet.

Den italienska blomsterurnan i alabaster från 1860 är som dopfunt mycket ovanlig och har en speciell historia, den var på väg till ryska tsaren men hamnade i Kvistofta pga skeppsbrott. Lillklockan som förmodligen är från 1400-talet är kyrkans äldsta inventarium.

Rekommendationer

- Det medeltida murverket och kalkmålningarna bör behandlas med stor varsamhet.
- Kyrkorummet inredning har ett ljust estetiskt sammanhållet intryck genom marmoreringen som bör bibehållas.
- Bland inventarierna märks den mycket ovanliga alabasterdopfunten som hittades som vrakgods.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan och delar av kyrkogården ligger inom fornlämning Kvistofta 95:11 som är den gamla bytomten utifrån karta från 1761.

Kyrkoanläggningen ligger inom riksintresse kulturmiljövården, Rååns dalgång och riksintresse naturvård, Råån med omgivning. Området är av länsstyrelsen utsett som särskilt värdefulla kulturmiljöer, Rååns dalgång.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast)
opublicerad 2012

Skånska kyrkor, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1997, Arlov, 1997

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Underhållsplan Kvistofta kyrka 2005-08-09, Itark arkitektkontor, Helsingborg

Landsbygden , Helsingborgs historia del VIII:1, Helsingborgs stad 2010

http://stadslexikon.helsingborg.se/index.php?title=Kvistofta_kyrka

http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?utm_source=fornsok&utm_medium=block&utm_campaign=ux-test

http://www.helsingborg.se/wp-content/uploads/2015/05/naturochkultur_kvistofta_2015_remiss_sbf.pdf

http://www.regionmuseet.se/rapporter_pdf/2014/2014_012.pdf

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Kvistofta kyrka, Helsingborgs kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, inventering och foto)
Karl Johan Kember (granskare),
Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden,
JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2015-10-13

Färdigställd rapport: 2015-12-04

Kvistofta, - byggnadsbeskrivning

Stomme: Murverk-natursten
Murverk-sandsten
Murverk-tegel

Fasadmaterial: Puts-spritputs
Puts-slätputs

Fasadkulör: vit

Takform: Sadeltak
Valmat sadeltak

Taktäckningsmaterial: Takpannor-lertegel

Byggnadsdel: Torn-väster
Långhus
Kor-öster
Kor-smalare
Korsarm-norr
Korsarm-söder